

BIBLIOTECA ITALIANA

Publicată sub patronajul
INSTITUTULUI ITALIAN PENTRU STUDII
FILOZOFICE

Colecție bilingvă coordonată

de

SMARANDA
BRATU ELIAN

NUCCIO ORDINE

Carte editată cu sprijinul
DEPARTAMENTULUI DE LINGVISTICĂ
AL UNIVERSITĂȚII ROMA TRE
Libro stampato con il contributo del
DIPARTAMENTO DI LINGUISTICA,
UNIVERSITÀ ROMA TRE

DANTE ALIGHIERI

DIVINA COMMEDIA

Inferno

DANTE ALIGHIERI

DIVINA COMEDIE
Infernul

Traducere din italiană și comentarii de
MARIAN PAPAHAĞI

Cu o prefață de
IRINA PAPAHAĞI

Ediție îngrijită, introducere
și completarea comentariilor de
MIRA MOCAN



HUMANITAS
BUCUREȘTI

De-au fost haite de crestinatat
 pe Drona nu l-au cinstit amu ce amu
 Mac tita-cu'tia fu cu isum' pantea 39
 Pentru-ata lipsa, nu alt ran, vop sine,
 mistru pierdut, si-e cote jalecati,
 in dor si des-ineghe'ti, viata ne tine. 42
 Ma-nduraci, ⁱⁿ ~~cu~~ bai-buti
 de vata-ntelca, ce sunt aice
 ai-n ael lina, totu parca insipidati. 45
 « Spun-mi macu, d'banhe neferice »
 zise, atunci-a vint sa fi partrus
 credite care-ni-ge d'ru price:
 c'isit a'vroum care-apa fu vus
 preafint, si-ni-ge voi Mad el'fel cost? 51
 Et p'ncipind cu'ntal meu asaus,
 zise: « Cind ma'ata ^{stare} hon au fost,
 unel p'nte mare, amu v'nt venind
 cu semu de biniute aice jos; 54
 Umbra-l' p'ntinbari parinte blind
 pe Abel, k'nd ran, si pe Noe,
 si pe legistul Moise cu el lumel; 57
 pe Avram patriarhal si pe David ce
 fu rege, Israhel cu-a' sei nazuti,
 cu tatat, si Rachel ce brate-i e 60
 si pe al'bi, inu, totu preasfinti facuti;
 Ci v'nt sa stii ce v'ntu p'nta e'
 d'vuse m'ntuire, din pierdut'is. 63
 Nu m' ap'eam pe c'nd zicea de-aga
 ci st'rbu'taru pierdere noi. Ma'nta
 ra' d'ura, zice, ce-i dema' de misei. 66
 Dar ch' e' p'ncipiuu Cate l'ng'e d'v'ntu
 d'ncasaci de lulare, aid' v'ntu un poz
 a-n b'g'na - d'v'ntu p'nta d'v'ntu. 69
 De parte m' e' gan voi v'ntu d'v'ntu
 ara' d'v'ntu ⁱⁿ ~~in~~ factu;
 lume v'ntu' ^{pe} ~~pe~~ n' ael d'v'ntu 72
 p'ncipi

Marian Papahagi, traducere din *Infern* IV, vv. 37-72, manuscris autograf Ms.D.Cj.1982

Notă asupra ediției

Volumul de față cuprinde versiunea românească a *Infernului* lui Dante Alighieri realizată de regretatul italianist Marian Papahagi ; geneza și etapele traducerii sunt descrise în *Prefața* Irinei Papahagi. La sfârșitul fiecărui cânt au fost indicate, într-o notă de subsol, așa cum se găsesc ele în materialele definitive ale traducătorului (D.C.Cj.1996), datele referitoare la încheierea primei versiuni, la revizuirile ulterioare și – unde este cazul – la acceptarea textului ca definitiv. Au fost semnalate, tot în note, cazurile în care există elemente formale ce indică faptul că traducătorul intenționa să revină asupra versiunii.

Textul italian original îl reproduce pe cel stabilit de Giorgio Petrocchi în ediția critică din 1966-1967, reeditat în Dante Alighieri, *La Commedia secondo l'antica vulgata*, vol. 4, Firenze, Le Lettere, 1994 («Le opere di Dante Alighieri. Edizione Nazionale a cura della Società Dantesca Italiana»), care rămâne și astăzi textul de referință pentru poemul dantesc. De altfel, ediția îngrijită de Federico Sanguineti, care a redeschis în ultimul deceniu dezbateră critică pe marginea *Divinei Comedii*¹, nu a putut fi consultată de traducător, și nu avem mărturii despre o eventuală preferință exprimată de Marian Papahagi față de textul stabilit într-o ediție precedentă sau ulterioară² celei reproduse aici. Traducerea oglindește doar în câteva locuri alegerea unei lecțiuni diferite de cele ale textului îngrijit

1. *Dantis Alagherii Comedia. Edizione critica per cura di Federico Sanguineti*, Firenze, Sismel, 2001.

2. Cum ar fi Dante Alighieri, *La Commedia, nuovo testo critico secondo i più antichi manoscritti fiorentini a cura di Antonio Lanza*, Anzio, De Rubéis, 1995. Un tablou complet al situației textului *Divinei Comedii*, cu bibliografia adusă la zi, este oferit acum de R. Viel, „Sulla tradizione manoscritta della Commedia : metodo e prassi in centocinquant'anni di ricerca“, în *Critica del Testo*, XIV, 2011, nr. 1 (= «Dante, oggi» / 1), p. 459-518.

de Giorgio Petrocchi (conforme cu precedenta Ediție Națională, din 1921, îngrijită de Giuseppe Vandelli¹); acestea sunt semnalate în comentariu (cf., de exemplu, *Inf.* III, v. 31 și nota 23; *Inf.* XXVI, v. 14 și nota 6).

Marian Papahagi a realizat notele și comentariile la cânturile I-VI și VIII ale *Infernului*; mie mi-a revenit sarcina de a le realiza pentru celelalte cânturi: VII și IX-XXXIV. Criteriul adoptat a fost acela de a-i oferi cititorului o informație cât mai cuprinzătoare, înlesnindu-i astfel deslușirea complexității versurilor dantești, fără însă a modifica perspectiva critică originală, a traducătorului și comentatorului Marian Papahagi. Interpretările exegetice la locuri specifice din *Divina Comedie* au fost, de aceea, menționate doar în cazul în care s-au dovedit necesare pentru a lumina sensul versurilor comentate sau când acestea aparțin unui „patrimoniu hermeneutic“ secular, fiind parte integrantă din tradiția de lectură și interpretare a poemului.

Trebuie precizat, totodată, că întregirea comentariului a fost realizată pe baza versiunii lui Marian Papahagi – glosele explicative, de exemplu, se referă direct la aceasta –, având în vedere, constant, dialogul dintre traducere și textul original; în unele cazuri au fost, prin urmare, menționate și explicitate anumite opțiuni ale traducătorului, cu precădere cele care conțin o valență hermeneutică în raport cu semantica originală a versurilor dantești².

Alături de edițiile comentate care știm cu siguranță că l-au însoțit pe Marian Papahagi în munca de traducere și în adnotarea cânturilor – cea îngrijită de Natalino Sapegno³ și cea îngrijită de Emilio Pasquini și Antonio Quaglio⁴ –, am utilizat, în vederea integrării comentariului, mai ales următoarele ediții contemporane: Dante Alighieri, *Commedia*, cu comentariu de A. M. Chiavacci Leonardi (vol. I: *Inferno*; vol. II: *Purgato-*

1. Dante Alighieri, *La Divina Commedia*, în *Le Opere di Dante, testo critico della Società Dantesca Italiana*, ediție îngrijită de M. Barbi, E.G. Parodi, F. Pellegrini, E. Pistelli, P. Rajna, E. Rostagno și G. Vandelli, Firenze, Bemporad, 1921.

2. Nu s-au făcut însă trimiteri la traduceri diferite de cea a lui Marian Papahagi. În ceea ce privește traducerile din *Divina Comedie* publicate în România (și bibliografia aferentă) cf. Irina Papahagi, *La Fortuna di Dante in Romania. Appunti sulle traduzioni della Divina Commedia in rumeno*, în curs de publicare.

3. Dante Alighieri, *La Divina Commedia*, ediție îngrijită de N. Sapegno, Firenze, La Nuova Italia, 1968.

4. Dante Alighieri, *Commedia*, ediție îngrijită de E. Pasquini și A. Quaglio, Milano, Garzanti, 1988.

rio ; vol. III : *Paradiso*, Milano, Mondadori, 1991-1994-1997) și Dante Alighieri, *Commedia. Inferno*, ediție îngrijită de Giorgio Inglese, Roma, Carocci, 2007. Multe dintre informațiile referitoare la persoane și evenimente istorice din epoca lui Dante ne sunt transmise doar prin comentarii vechi, la care se face trimitere de mai multe ori în notele la cânturi¹.

În Anexă au fost reproduse, fără note și comentarii, primele șase cânturi din *Purgatoriul*, traduse de Marian Papahagi într-o versiune provizorie. Cântul VI se întrerupe acolo unde s-a întrerupt munca traducătorului.

*

Doresc să-i mulțumesc pentru colaborare lui Lorenzo Fabiani ; de asemenea, colegilor și prietenilor care m-au susținut în realizarea notelor și comentariului : Maurizio Fiorilla și Mirona Ioanovicu.

Aleasă recunoștință i se cuvine lui Corrado Bologna : generozității și energiei lui se datorează proiectul și realizarea acestui volum.

M.M.

1. Este vorba în principal despre comentariile lui Iacopo și Pietro Alighieri, fiii lui Dante (Iacopo Alighieri, *Chiose all' «Inferno»*, ediție îngrijită de Saverio Bellomo, Padova, Antenore, 1990 ; *Il «Commentarium» di Pietro Alighieri nelle redazioni Ashburnhamiana e Ottoboniana*, ediție îngrijită de R. della Vedova și M.T. Silvolti, Firenze, Olschki, 1978) ; Iacopo della Lana (*Comedia di Dante degli Allagherii col commento di Jacopo di Giovanni dalla Lana bolognese*, ediție îngrijită de L. Scarabelli, Milano, Civelli, 1864-1865) ; Guido da Pisa (*Expositiones et Glose super Comediam Dantis or Commentary on Dante's Inferno*, ediție îngrijită de V. Cioffari, Albany (New York), State University of New York Press, 1974) ; comentariul anonim cunoscut ca *L'Ottime commento (L'ultima forma dell'Ottime commento. Chiose sopra la Commedia di Dante Alleghieri fiorentino tracte da diversi ghiosatori. «Inferno»*, edizione critica a cura di C. Di Fonzo, Longo, Ravenna, 2008) și Benvenuto da Imola (*Comentum super Dantis Aldigherij Comoediam, nunc primum integre in lucem editum sumptibus Guilielmi Warren Vernon, curante Iacobo Philippo Lacaita*, Firenze, Barbera, 1887).

DIVINA COMMEDIA • INFERNO

DIVINA COMEDIE • INFERNUL

Canto I

Nel mezzo del cammin di nostra vita mi ritrovai per una selva oscura, ché la diritta via era smarrita.	3
Ahi quanto a dir qual era è cosa dura esta selva selvaggia e aspra e forte che nel pensier rinova la paura!	6
Tant'è amara che poco è più morte; ma per trattar del ben ch'i' vi trovai, dirò de l'altre cose ch'i' v' ho scorte.	9
Io non so ben ridir com'i' v'intrai, tant'era pien di sonno a quel punto che la verace via abbandonai.	12
Ma poi ch'i' fui al piè d'un colle giunto, là dove terminava quella valle che m'avea di paura il cor compunto, guardai in alto e vidi le sue spalle vestite già de' raggi del pianeta che mena dritto altrui per ogni calle.	15
Allor fu la paura un poco queta, che nel lago del cor m'era durata la notte ch'i' passai con tanta pietà.	18
E come quei che con lena affannata, uscito fuor del pelago a la riva, si volge a l'acqua perigliosa e guata, così l'animo mio, ch'ancor fuggiva, si volse a retro a rimir lo passo che non lasciò già mai persona viva.	21
Poi ch'èi posato un poco il corpo lasso, ripresi via per la piaggia diserta, sì che 'l piè fermo sempre era 'l più basso.	24
Ed ecco, quasi al cominciar de l'erta, una lonza leggera e presta molto, che di pel macolato era coverta;	27
	30
	33

Cântul I¹

În miez de drum când viața ni-e-mpărțită mă pomenii ² în beznă-ntr-o pădure ³ de era dreapta cale rătăcită.	3
Ah, să spun cum era nu-mi e ușure pădurea păduroasă ⁴ , aspră foarte, ce-n gând ⁵ presară iarăși spaime sure.	6
Amară-i că puțin o-ntrece moartea ⁶ : dar ca să-arăt ce bine-n ea aflai voi spune ce mi-a scos în cale ⁷ soartea.	9
Nu știu prea bine-n ea eu cum intrai, atât eram întreg de somn ⁸ pătruns că-adevăratul drum ⁹ de-ndat' lăsaî.	12
Când mă văzui lângă un deal ajuns, unde se isprăvisse acea vale ¹⁰ care cu spaimă trupul mi-a străpuns, privii în sus și șleurile sale în raza, le văzui, împodobite, -a planetei ce-ți îndreaptă orice cale ¹¹ .	15
Atunci și spaima-mi fu mai potolită, care în lacul inimii ¹² -mi durase în noaptea ce-am trecut, neliniștită.	18
Și precum cel ce răsuflarea-și trase, ieșit din mare, de pe țărm privește 'napoi la apele primejdioase ¹³ ,	21
duhu-mi la fel, ce fugea nebunește, privi 'ndărăt spre pasul ¹⁴ ce nicipând pe omul viu să calce nu-l primește.	24
Îndat' ce-mi odihnii trupul cel frânt luai iarăși mersul pe pustia coastă : picioru-oprit mai jos sta pe pământ ¹⁵ .	27
Iată, 'naintea-mi, la urcuș că-adastă o panteră ușure și sprintărară : blana târcată-avea acea năpastă ¹⁶ ;	30
	33

e non mi si partia dinanzi al volto, anzi 'mpediva tanto il mio cammino, ch'i' fui per ritornar più volte vòlto.	36
Temp'era dal principio del mattino, e 'l sol montava 'n sù con quelle stelle ch'eran con lui quando l'amor divino	39
mosse di prima quelle cose belle; sì ch'a bene sperar m'era cagione di quella fiera a la gaetta pelle	42
l'ora del tempo e la dolce stagione; ma non sì che paura non mi desse la vista che m'apparve d'un leone.	45
Questi pareo che contra me venisse con la test'alta e con rabbiosa fame, sì che pareo che l'aere ne tremesse.	48
Ed una lupa, che di tutte brame sembiava carca ne la sua magrezza, e molte genti fé già viver grame,	51
questa mi porse tanto di gravezza con la paura ch'uscìa di sua vista, ch'io perdei la speranza de l'altezza.	54
E qual è quei che volentieri acquista, e giugne 'l tempo che perder lo face, che 'n tutti suoi pensier piange e s'attrista;	57
tal mi fece la bestia senza pace, che, venendomi 'ncontro, a poco a poco mi ripigheva là dove 'l sol tace.	60
Mentre ch'i' rovinava in basso loco, dinanzi a li occhi mi si fu offerto chi per lungo silenzio pareo fioco.	63
Quando vidi costui nel gran deserto, "Miserere di me", gridai a lui, "qual che tu sii, od ombra od omo certo!"	66
Rispuosemi: "Non omo, omo già fui, e li parenti miei furon lombardi, mantoani per patrià ambedui.	69

nici gând n-avea din calea mea să piară, ba într-atât mi se pune în față, de cât pe ce s-o iau spre codru ¹⁷ iară.	36
Vremea era în prag de dimineață ¹⁸ și soarele suia cu-acele stele ce-au fost cu el când dragostea măreață	39
întâia dată le-a mișcat pe ele ¹⁹ : așa că iar speranță îmi adună față de fiara cu peștrîță ²⁰ piele	42
ora din zi și dulcea vreme bună ²¹ ; dar nu-ntr-atât ca spaimă să nu-mi dea un leu mânios ²² , ce da să mă răpună.	45
Părea că împotriva-mi se-aținea Cu 'naltă coamă, cu foame turbată, chiar aerul părea că se teme ²³ .	48
Și o lupoaică ²⁴ , ce prea-nveșmântată părea în pofte, deși slabă tare, și multă lume ea lăsa-ntristată,	51
mi-aprinse această ²⁵ teamă-atât de mare cu groaza ce din chipu ²⁶ -i se desprinde, încât pierdui nădejdea de-nălțare.	54
Și, precum cel ce lesne-avut cuprinde și vine vremea ce să piardă-l face, încât în gânduri plânsul i se-întinde,	57
la fel m-aduse bestia fără' de pace care, încet-încet, venind spre mine, mă împingea unde soarele tace ²⁷ .	60
În timp ce-n jos dau pașii-mi să ruine ²⁸ , în față cum mi se vădise nu știu ²⁹ unul muțit de mult cât vorba-și ține ³⁰ .	63
Când îl văzui în marele pustiu, „Miserere ³¹ de mine“, i-am strigat, „oricine-ai fi, sau umbră, sau om viu !“	66
Răspunsu-mi-a : „Om nu, am fost odat', lombarzi ³² părinții-mi fură amândoi și Mantua lor patrie le-a stat.	69

Nacqui <i>sub Iulio</i> , ancor che fosse tardi, e vissi a Roma sotto 'l buono Augusto nel tempo de li dèi falsi e bugiardi.	72
Poeta fui, e cantai di quel giusto figliuol d'Anchise che venne di Troia, poi che 'l superbo Ilión fu combusto.	75
Ma tu perché ritorni a tanta noia? perché non sali il diletto monte ch'è principio e cagion di tutta gioia?"	78
"Or se' tu quel Virgilio e quella fonte che spandi di parlar sì largo fiume?", rispuos'io lui con vergognosa fronte.	81
"O de li altri poeti onore e lume, vagliami 'l lungo studio e 'l grande amore che m' ha fatto cercar lo tuo volume.	84
Tu se' lo mio maestro e 'l mio autore, tu se' solo colui da cu' io tolsi lo bello stilo che m' ha fatto onore.	87
Vedi la bestia per cu' io mi volsi; aiutami da lei, famoso saggio, ch'ella mi fa tremar le vene e i polsi".	90
"A te convien tenere altro viaggio", rispuose, poi che lagrimar mi vide, "se vuo' campar d'esto loco selvaggio;	93
ché questa bestia, per la qual tu gride, non lascia altrui passar per la sua via, ma tanto lo 'mpedisce che l'uccide;	96
e ha natura sì malvagia e ria, che mai non empie la bramosa voglia, e dopo 'l pasto ha più fame che pria.	99
Molti son li animali a cui s'ammoglia, e più saranno ancora, infin che 'l veltro verrà, che la farà morir con doglia.	102
Questi non ciberà terra né peltro, ma sapienza, amore e virtute, e sua nazione sarà tra feltro e feltro.	105

Născutu-m-am <i>sub Iulio</i> ³³ , dar apoi viața mi-am dus-o-n Roma lui August, în timpul zeilor cei falși și goi ³⁴ .	72
Poet am fost, cântând de-acel prea just, fiu lui Anchise, cel venit din Troia, când Ilionul trúfaș fu răpus ³⁵ .	75
Dar tu de ce te-ntorni unde-i nevoia ? de ce nu urci încântătorul munte ³⁶ , pricină și-nceput a toată voia ?“	78
„Au ești tu cel Virgil, izvor sub punte ce-atâtui râu de vorbe îi tai drum ³⁷ ?“, îi răspunsei, cu-o rușinată frunte.	81
„Lumină-ntre poeți, îmi fie acum folositoare-nvățul lung și-amorul ³⁸ care m-au dus înspre al tău volum ³⁹ .	84
Tu-mi ești maestrul și tu autorul, tu singur ești acel care mi-a dat frumosul stil ⁴⁰ ce-mi poartă viitorul.	87
Vezi fiara ce mă-mpinge îndărat : ajută-mi, înțeleptule ; de teamă și vinele, și-arterele-mi se zbat ⁴¹ .“	90
„Alt drum ⁴² ți se cuvine, bag de seamă“, îmi spuse când văzu că lăcrimez, „dacă nu vrei pădurii să-i dai vamă ;	93
căci fiara ce te face să oftezi cărarea nu și-o lasă străbătută, ci te ucide, numai să cutezi ;	96
și are-o fire-n toate rea și slută, mâncând, nesațul nu și-l potolește, ci-i și mai mare pofta-i neumplută.	99
Cu multe animale se-însoțește ⁴³ și și mai multe-or fi pân' ce ogarul ⁴⁴ nu va veni cu colții s-o înclește.	102
El nu va dobândi pământ cu arul sau bani, ci-nțelepciune, amor, virtute, și-i va fi neamul unde e amarul.	105

Di quella umile Italia fia salute per cui morì la vergine Cammilla, Eurialo e Turno e Niso di ferute.	108
Questi la caccerà per ogni villa, fin che l'avrà rimessa ne lo 'nferno, là onde 'nvidia prima dipartilla.	111
Ond'io per lo tuo me' penso e discerno che tu mi segui, e io sarò tua guida, e trarrotti di qui per loco eterno;	114
ove udirai le disperate strida, vedrai li antichi spiriti dolenti, ch'a la seconda morte ciascun grida;	117
e vederai color che son contenti nel foco, perché speran di venire quando che sia a le beate genti.	120
A le quai poi se tu vorrai salire, anima fia a ciò più di me degna: con lei ti lascerò nel mio partire;	123
ché quello imperador che là sù regna, perch' i' fu' ribellante a la sua legge, non vuol che 'n sua città per me si vegna.	126
In tutte parti impera e quivi regge; quivi è la sua città e l'alto seggio: oh felice colui cu' ivi elegge!"	129
E io a lui: "Poeta, io ti richeggio per quello Dio che tu non conoscesti, acciò ch'io fugga questo male e peggio,	132
che tu mi meni là dov'or dicesti, sì ch'io veggia la porta di san Pietro e color cui tu fai cotanto mesti".	135
Allor si mosse, e io li tenni dietro.	

Izbavă a Italiei căzute va fi, 'ntru care au murit Cammilla, Eurial și Turn și Niso ⁴⁵ -n răni durute.	108
De peste tot o va-alunga cu sila pân' ce-o va fi întors iar în infern, de-unde-o gonise pizma ⁴⁶ , și nu mila.	111
Drept care, pentru binele-ți, discern să mă urmezi, și călăuz ți-oi fi, și te voi duce într-un loc etern ⁴⁷ ,	114
strigăte disperate-i auzi, vedea-vei duhuri vechi îndurerate, ce-a doua moarte ⁴⁸ vor a-și dobândi ;	117
și vei vedea și suflete-mpăcate cu focul ⁴⁹ , căci nădăjduiesc s-ajungă, când va să fie, -n lumile curate ⁵⁰ .	120
La care-apoi, de vrerea-o să te-mpungă să urci, va fi un suflet mult mai demn în paza cărui te-oi lăsa, -ndelungă ;	123
căci împăratul sub al cui însemn stă totul sus ⁵¹ , pentru că la-a lui lege fui răzvrătit ⁵² , să urc nu-mi dă îndemn ⁵³ .	126
Pe toate-i împărat, acolo-i rege ; acolo-i e cetatea, tronul 'nalt ⁵⁴ : ferice de acei pe cari i-alege !“	129
Eu către el : „Poete, nu-ți cer alt' : pe Domnul care-ți e necunoscut, ca eu să scap de-un rău și de cel'lalt ⁵⁵ ,	132
tă să mă duci să văd, cum ai fost vrut, și poarta lui Sân Petru și-acea turmă ⁵⁶ de care spui că totul a pierdut.“	135
Porni atunci, eu m-așinui pe urmă.*	

* Cluj, 14 decembrie 1982 – Revăzut 12 aprilie 1993 – Revăzut 16 ianuarie 1995 – Revăzut și acceptat ca definitiv în 2 ianuarie 1996 – Revăzut și modificat la 4 iulie 1996 – Revăzut și modificat la 9 iulie 1996 – Revăzut și modificat la 26 decembrie 1996 – Comentariu scris la 26-27 decembrie 1996.

Cuprins

<i>Prefață</i> de Irina Papahagi	7
<i>Introducere</i> de Mira Mocan	19
Notă asupra ediției	41
Divina Commedia. Inferno /	
Divina Comedie. Infernul	45
Note	337
Anexă	
Divina Comedie. Purgatoriul. Cânturile I-VI	571